

OSCAR VON SETH

POJKEN MED KOSKÄLLAN OCH TJUREN PÅ NYBACKEN

En queer läsning av Vilhelm Mobergs utvandrarserie

I denna artikel görs en queer läsning av Vilhelm Mobergs utvandrarserie, med fokus på relationen mellan Robert och Arvid. Hypotesen är att det, genom att lyfta de queera läckage som genom närvaron av djur och djuriskhet förekommer i romanerna, är möjligt att läsa fram en romantisk kärlekshistoria mellan dessa två figurer.

Queer är ett mångbottnat begrepp som omfattar kritik av normer och i synnerhet kritik av heteronormativitet. Som teoretiskt perspektiv inbegriper queer att ifrågasätta föreställningar om fasta kategorier vad gäller kön och sexualitet. Sedan uppkomsten på 1990-talet har queer kommit att utvecklas till ett tvärvetenskapligt begrepp som utmanar hegemonier och normativa antaganden om identitet, subjektivitet och begär.¹ Att göra en *queer läsning* kan beskrivas som att lyfta sådant som framstår som ambivalent, gåtfullt eller normbrytande i en text.² Den queera läsmetoden – eller den queera *läsarten* – utgår enligt Tiina Rosenberg från antagandet att västerländsk kultur är heteronormativ men inte nödvändigtvis heterosexuell. Rosenberg menar att det som på ytan framstår som heterosexuellt kan ”läcka queerhet” eftersom

kulturen befinner sig i spänningsfältet mellan homofobi och homoerotik. Den som läser queert förutsätter alltså att en potentiell queerhet existerar i alla konstverk – och alltid har gjort det – men inte på samma villkor som det heteronormativa.³

I denna artikel, som med hjälp av utvandrarseriens djurtematik avser lyfta textens queera läckage, kommer jag att utgå från Carmen Dell’Aversanos begrepp *animal queer* som utmanar förställningen om en ”naturlig” skillnad mellan arter och påvisar queerhet i tillgivna relationer mellan djur och människor.⁴ Liksom heteronormativitet stipulerar och begränsar möjligheterna för hur människor förväntas rikta sina sexuella begär och organisera sina relationer, fungerar ”människonormativitet” på samma sätt för relationer mellan människor och djur, menar Dell’Aversano.⁵ Relationer mellan människor och djur samt relationer mellan personer av samma kön är således, genom sin likartade marginalisering, möjliga att läsa som både symboliskt jämförbara och queera. I det följande tillämpas queer alltså inte som en synonym för homosexualitet utan i betydelsen *normbrytande*.

Utvandrarserien, som handlar om en grupp småländska bönders livsöden då de emigrerar till Nordamerika i mitten på artonhundratalet, är ett av de mest lästa svenska verken genom tiderna. Forskningsfältet om Vilhelm Moberg är stort men trots detta har det inom tidigare forskning om utvandrarserien inte lagts någon större vikt vid textens icke-normativa aspekter, eller gjorts någon queer läsning av romanerna.⁶ Detta kan ha sin förklaring i att *Utvandrarna* (1949), *Invandrarna* (1952), *Nybyggarna* (1956) och *Sista brevet till Sverige* (1959) i stor utsträckning handlar om traditionella familjeideal och domineras av heterosexualitet, eftersom reproduktiv sexualitet, genom skildringen av huvudpersonerna Kristina och Karl Oskars äktenskap, står i berättelsens centrum. Av övriga sexuella uttryckssätt omnämns prostitution i samband med romanfiguren Ulrika i Västergöhl, samt tidelag.

Tidelagsmotivet förekommer framför allt hos den unge drängen Arvid, som är vän med Karl Oskars lillebror Robert. På grund av ett rykte att ha bedrivit otukt med en ko dras Arvid med öknamnet ”Tjuren på Nybacken”. I och med 1864 års strafflag om ”otukt mot naturen” kom den sedan länge utbredda uppfattningen i Sverige som placerade tidelag, sex utanför äktenskapet och samkönade sexuella handlingar i ett tankekomplex kring normbrytande sexualitet, officiellt att fastställas.⁷ Det är med utgångspunkt i detta jag i det följande väljer att framhålla tidelagsmotivet i Mobergs utvandrarserie – samt den djuriskhet och djurnärvaro som präglar författarens gestaltning av figurerna Robert och Arvid – som queera läckage.⁸

I drängkammaren på Nybacken

Första gången Robert omnämns i *Utvandrarna* beskrivs han som en person som sedan barnsben varit annorlunda. Robert har alltid gått sin egen väg, bokstavligen. Under uppväxten vållade detta bekymmer för hans föräldrar, som ”kunde få leta i timal efter den lille bland de täta enbuskarna. De hängde en koskälla om

halsen på pojken, så att de skulle höra var han befann sig.”⁹ Att Robert introduceras så här gör att han omedelbart framstår som präglad av rörelsefrihetsdrift. Hans frihetsbegär genomsyrar hans roll i utvandrarserien men det är inte bara detta som inledningsvis fastställs: koskällan genererar en association som sammankopplar Robert med ett boskapsdjur och indikerar djuriskhet inom honom, något omänskligt och skrämmande.

Enligt Michael Lundblad kan djuriskhet förekomma hos såväl människor som övriga djur och i *The Birth of a Jungle* (2013) påpekar han att läsningar av djur i litteratur inte måste sträva efter att ge djuren agens, eller syfta till att betrakta dem som ”riktiga” djur.¹⁰ I likhet med Dell’Aversanos fokus på queerhet i artöverskridande relationer visar Lundblad att litterära representationer av artöverskridande begär också kan läsas som queera.¹¹ När djur eller djurtematik används för att accentuera djuriskhet, eller som omskrivningar för djuriskhet i mänskliga romanfigurer, får djur och djurtematik queera konnotationer. Att läsa Roberts koskälla som en indikation på djuriskhet gör därmed att Robert, när han introduceras i *Utvandrarna*, etableras som en potentiellt queer gestalt. Koskällan hängs om hans hals eftersom han flyr ifrån sina arbetsysslor och på så sätt fungerar den dessutom som ett koppel eller en boja. Sett i relation till den heteronormativitet som hans föräldrar representerar gör flyktförsöken Robert förbunden med ett avvikarbeteende som omgivningen försöker tygla; därigenom blir motsättningstematik, ambivalens och utanförskap centralt för honom som figur.

Inom tidigare forskning om utvandrarserien har det sällan dröjts vid Roberts relation med Arvid. Robert omnämns flitigt eftersom han är en motpol till sin storebror, romanseriens huvudperson, Karl Oskar.¹² Arvid berörs däremot sällan. Det antagande som görs här är att tidelagstematiken i utvandrarserien, liksom Roberts djuriskhet, är möjliga att läsa som queera läckage. Att betrakta Arvids förbindelse med tidelag på detta sätt handlar dock inte om att

påvisa queerhet i hans påstådda tidlagsbrott. Han ägnar sig, såvitt läsaren får veta, aldrig åt tidlag. Det är faktumet att Moberg använder tidlag för att gestalta Arvids utanförskap som är intressant, eftersom normbrytande sexualitet därmed görs till det huvudsakliga skälet för utanförskapet. Tidlagsmotivet är möjligt att läsa som en indikation på att Arvids sexualitet är avvikande och bryter mot normativa uppfattningar om begär. Den kontextuella kopplingen mellan Arvid och boskapsdjur och djuriskhet är dessutom av intresse eftersom den speglar Roberts koppling till djur. Att dessa figurer har denna djurkoppling gemensamt, att ingen av dem gifter sig (eller på annat vis införlivas i heteronormen) och att de åtföljer varandra genom hela utvandrarserien, antyder samhörighet och begär mellan dem.

Utöver ovanstående framstår varken Robert eller Arvid som sexuellt intresserade av kvinnor. I Roberts fall förekommer en kortare episod då han under båtresan till Nordamerika tillbringar tid med Ulrikas dotter Elin och detta är det enda längre textparti i *Utvandrarna* då en annan figur än Arvid utgör hans huvudsakliga umgänge. Men romantik uppstår aldrig. Roberts och Elins umgänge är en platonisk vänskap utan konventionella uttryck av heterosexuellt begär. Här framgår det att Robert är medveten om heterosexualitet men ambivalent inför det: ”Jag tänkte nu inte röra Elin på det förbjudna viset. Jag ämnade inte göra hor med henne, om jag fick krypa till henne här på skeppet om natten. Jag skulle bara ligga och hålla om henne, med båda armarna skulle jag hålla om henne.”¹³

I Arvids fall är den enda hänvisningen till heterosexualitet att han under en kort tid innan ryktet om hans sexuella överskridande uppstod gått och ”hälsat på en piga i granngård”.¹⁴ Men här finns anledning att påminna om en mer iögonfallande aspekt vad gäller hur Arvids sexualitet gestaltas: koskällan som hängs om Roberts hals alstrar en association som förbinder Robert med en ko, ett boskapsdjur mot vilket Arvids sexuella drift påstås vara riktad.

När sex nämns i samband med de unga

drängarna är tidlagstematiken påtaglig: ”[Robert kunde] föreställa sig hur människor bar sig åt. Men han kunde inte föreställa sig människor och djur ihop, inte ett manfolk och en ko tillsammans.”¹⁵ Robert kan alltså inte föreställa sig artöverskridande sexuella praktiker – tidlag framställs som skrämmande och hotfullt – däremot kan han föreställa sig människor som har sex med människor. Detta avsnitt läcker queerhet genom Mobergs sätt formulera sig. Författaren använder begreppet ”människor” snarare än ”kvinnor och män” för att förklara vad för sexuell praktik den unge Robert är kapabel att föreställa sig. Här är texten fri från könsbestämda konstellationer och talar således för att Robert kan föreställa sig olika alternativ, till exempel män som har sex med män.

Queera läckage i form av förekomsten av djur och djuriskhet åtföljer Robert och Arvid redan från första gången de möts på *Utvandrarnas* boksidor. Vägglössen finns överallt i deras drängkammare, som är belägen intill hästarnas spiltor. Det är nästan som om drängarna är arbetsdjur själva: ”Djuren stod bundna i sina spiltor, och drängarna var bundna vid djuren.”¹⁶ En motsättning mellan den animal-queer-betonade tillvaron i vilken drängarna lever i harmoni med boskapsdjuren och det hotfulla tidlagsmotivet framträder dock, och förstärks av antydningarna om Arvid och kvigan på Nybacken som ”hade fått kalvar med människohuvuden och människoansikten, förskräckliga vidunder, som var till hälften kreatur, till hälften människor”.¹⁷ Detta exempel uttrycker avsmak för tidlag och likställer det med något omänskligt och onaturligt. Just äckelkänslor är vanligt förekommande reaktioner på tidlag som gränsöverskridande fenomen, skriver Jonas Liliequist, som hävdar att den största skräcken som omgärdar all tidlagstematik är den potentiella monstruösa avkomman.¹⁸ Tidlaget utgör alltså en reell fara, och ryktet om Arvids tidlagshandling hotar inte bara hans anseende utan i förlängningen även drängarnas samkönade och tillgivna animal-queer-betonade relation.

I de tidiga kapitlen om Robert och Arvid

i *Utvandrarna* etableras en djup gemenskap. I drängkammaren uppstår en intim förtrolighet. Rent fysiskt lever männen nära varandra, boende mellan djurens spiltor, och vid flera tillfällen kallar Robert Arvid för ”söte” och ”käre”, ömhetsbevis som i kombination med textens hänvisning till att Robert ”gick och bar på en *hemlighet*, som han väl vårdade och gömde”,¹⁹ spår på antagandet om begär mellan männen:

De tog varandras händer, och den yngre avbördade sig: Han ämnade rymma ur sin tjänst. [...] Han skulle i Karlshamn stiga på ett skepp, som seglade över till Nordamerika – till Nya världen. – Följer du mä mej, Arvid? Så blir du kvitt öknamnet – Tjuren?²⁰

Tillsammans med Arvid vill Robert lämna Sverige och slippa ha en husbonde över sig. När denna frihetsdrift betraktas i relation till den förväntade heteronormativa livsvägen för unga män i hembygden får Roberts och Arvids gemensamma längtan särskild relevans eftersom i Mobergs romanvärld ”lydde [barnen] sina föräldrar och härmade efter dem och gjorde om och om igen detsamma, som föräldrarna hade gjort”.²¹ I de unga drängarnas fall kan planen att bege sig till Nordamerika därmed läsas som en flykt från två saker: Å ena sidan flyr de Arvids tidelagsanklagelse och å andra sidan flyr de det kretslopp av heteronormativitet som präglar den värld de vuxit upp i, en värld som ingen av dem passar in i. Dessutom finns här ett romantiskt bildspråk – två unga älskande, hand i hand på en säng, planerande sin flykt – ett likartat upplägg som i romantikromaner där ett kärlekspar förlovar sig i hemlighet och sedan flyr för att gifta sig. Den hemliga pakt som Robert och Arvid ingår i drängkammaren är alltså möjlig att läsa som en öppning till ett framtida liv ihop.

Farobetonade djur

Bortsett från hotet om tidelag beskrivs de faktiska djuren i utvandrarseriens första romandel

(som huvudsakligen är kor eller andra boskapsdjur) som ofarliga. I den andra delen, *Invandrarna*, får textens djur (som nu huvudsakligen är vilda) en uttryckligt farobetonad betydelse.

Efter att ha landstigit i New York tar Robert och Arvid en promenad på Broadway och nu nämns en enorm boorm som åskådare kan gå in och betrakta i ett tält. Medan Robert verkar gräma sig över att inte ha råd att gå in i tältet och se ormen har Arvid en annan uppfattning: ”Han var inte så angelägen som kamraten att köpa sig tillträde till den människoötande ormen. [...] I hans skrämselförelser var Amerika uppfyllt av hungriga, väsande ormar och tedde sig som ett enda ohyggligt ormbo.”²² Arvid har alltid varit rädd för kräldjur och medger att ”han tordes aldrig slå ihjäl en orm [...]”.²³

Med stöd av Lundblads resonemang om literära djur som queert konnoterade blir dessa kräldjur intressanta. Ormarna som trycker sig på Arvid utifrån visar att ambivalens framträder inom honom, motstridiga känslor som han inte kan ta död på eftersom han inte ”törs” slå ihjäl djuren. Arvid är en figur som tvingats förhålla sig till och ta avstånd från tidelag vilket genererar ett utanförskap med queera konnotationer, så när även kräldjuren tolkas som queera blir Arvids ovilja att slå ihjäl dem förståelig; handlingen skulle indikera att han i så fall tillintetgör en del av sig själv.

Under den fortsatta promenaden på Broadway sås fröet till guldsökarresan som ynglingarna kommer att göra utan de övriga utvandrarerna i den tredje romandelen. Roberts dröm om guld väcks när han och Arvid får syn på ett segelfartyg på väg västerut mot San Francisco. På skeppsdäcket befinner sig män som ska till Kalifornien för att gräva guld och synen tycks ha en stor inverkan på båda ynglingarna, som stannar och betraktar båten. Även här förekommer en hänvisning till djur som visar att texten läcker queerhet. Det sägs att det finns så få kvinnor i Kalifornien att en skeppslast med kvinnor ska avgå dit då ”guldgrävorna höll på att försmäktas av kåthet. Det hade gått så långt att de våldtog sina häststom och mulåsnor.”²⁴ I

kontextuell mening gör denna hänvisning till tidelag att guldgrävartropen i utvandrarserien hädanefter kan betraktas som normbrytande. Att Robert vill ta med sig sin livskamrat, den tidelagsanklagade Arvid, till en plats som redan är förknippad med tidelag styrker tesen att en koppling mellan artöverskridande sexuella praktiker och normbrytande sexualitet har betydelse för gestaltningen av de unga drängarna. Att bege sig västerut kan således läsas som ett sätt för Robert och Arvid att placera sig i en uteslutande manlig miljö där normbrytande sexuella praktiker, i detta fall gestaltat i form av en associativ hänvisning till tidelag, är ett tillåtet alternativ. Och dessutom kan själva riktningen att bege sig västerut ("going West") tolkas som normöverskridande. I *Re-dressing America's frontier past* (2011) visar Peter Boag att i mitten på 1800-talet var den konventionella idén om "the American West" som en strikt maskulin arena fylld av guldsökare och cowboys, i själva verket en plats där genus- och sexualitetsöverskridanden var vanligt förekommande.²⁵ Att de queert konnoterade Robert och Arvid vill bege sig just västerut bör därmed inte betraktas som en tillfällighet.

Under Broadwaypromenaden nämns också Arvids klocka för första gången i utvandrarserien. Klockan tillskrivs en stor symbolisk betydelse, Arvid har fått den av sin far och den "var hans käraste och dyrbaraste ägodel".²⁶ Förutom sina liv är det också denna ägodel de unga männen är rädda att bli berövade när de befinner sig på Broadway. Detta gestaltas dramatiskt när en man i en gränd anfäller ynglingarna. Då ryggar de skräckslaget tillbaka och de "höll sig i varandra, hårt, krampaktigt höll de i varandras händer. De var rädda för att bli skilda åt."²⁷ Att de krampaktigt håller varandras händer påminner om den hemliga pakt som ingåtts i drängkammaren samt uttrycker rädsla för att någon yttre kraft ska skilja dem åt.

Bilden av faror i form av djur som tränger sig på Robert och Arvid återkommer när de reser från New York mot Taylors Falls i Minnesota och en natt ligger och sover i skogen. Då är Ro-

bert rädd att björnar, vargar, skalleroromar och krokodiler lurar i mörkret, och i likhet med de tidigare nämnda kräldjuren fungerar djuren här som något som pockar på, något okänt och otyglat. När de farobetonade djuren läses som queera får de särskild betydelse för hypotesen i denna artikel, eftersom de generellt skrivs fram som påtryckande för just Robert och Arvid, och inte för de andra i utvandrarföljet. Eftersom Robert och Arvid redan är förknippade med normbrytande sexualitet hotas de mer av de queert konnoterade djuren än vad de andra figurerna gör. Djuren genererar en känsla av utsatthet för drängarna, vilken förstärks av att de befinner sig på okänd mark. Till skillnad från de andra romanfigurerna har Robert och Arvid inte heteronormen att luta sig mot när de ställs inför den Nya världens utmaningar. Kristina, Karl Oskar och de andra uttrycker också rädsla för det främmande ibland men deras heteronormativa, kärnfamiljsliknande livssituationer skapar en grundläggande trygghet som Robert och Arvid aldrig är delaktiga i.

I *Invandrarna* uttrycks också rädsla för "indianerna [som] fanns här i skogarna, fastän de ännu inte mött dem, och de rörde sig så kvickt att inte ett ljud hördes [...]".²⁸ I utvandrarserien utmålas den nordamerikanska ursprungsbefolkningen genomgående som djuriska, vilket har betydelse då Robert jämförs med dem: "Flera gånger under resan hade de sett indianer, men de hade varit tama".²⁹ Att de är "tama" antyder djuriskhet och likaså skrivs djuriskheten fram genom hur Kristina betraktar dem: "Hon varsnade inte genast att det var ett människoansikte: Vad hon oförmodat fick se var som ett stycke blodigt och ludet djurskinn."³⁰ Och: "Hon urskiljde dem otydligt i halvskyminnen; först såg hon inte vad det var för slags varelser, om det var människor eller djur, män eller kvinnor, hon varseblev endast ett par ludna, håriga kroppar, och hon förmodade att det var djur som hade trängt in till henne i stugan."³¹

Analogierna mellan Robert och den nordamerikanska ursprungsbefolkningen framträder

som tydligast genom att det hos Robert väcks en stor nyfikenhet på ursprungsbefolkningen när utvandrarföljet bosätter sig vid Ki-Chi-Saga-sjön: ”Dessa marker skulle nu bli hans boningsort, mitt ibland hedningar skulle han vistas, mitt ibland vildar skulle hans liv härefter förflyta. Och Robert kände en stor rädsla och en kanske ännu större förväntan.”³² Men framförallt framställs parallellerna eftersom Robert som ende individ i det svenska utvandrarföljet kan identifiera sig med ursprungsbefolkningens lidande då de blir bestulna på sitt land: ”Indianen sörjde. Men han sörjde inte en enda människas död, utan många tusen människors – sina fränder, alla dem som drevs bort härifrån av de vita nybyggarna. [...] Det lät nästan som om Robert hade talat om sig själv.”³³

Dessa analogier har tidigare synliggjorts av Jens Liljestrand som menar att kopplingen mellan Robert och den nordamerikanska ursprungsbefolkningen inte enbart handlar om att de avviker från konventioner inom nybyggarsamhället – normer som genom arbetsvilja, handlingskraft och realism gestaltas av Karl Oskar – utan också genom att de delar samma ödesbundenhet: ”Moberg fördömer dem inte”, förklarar Liljestrand, ”skildrar dem inte som ondskefulla eller omoraliska. Han bara visar läsaren hur de är dömda till undergång.”³⁴ Mot bakgrund av det civilisationsmotiv som präglar utvandrarserien blir denna undergångstrop intressant eftersom idén om ”civilisation” inte är fri från hierarkier vad gäller ras, kön och sexualitet. Valerie Rohy konstaterar att sedan 1800-talet har evolutionsteorier präglats av föreställningar om att homosexuella och ickevita (”primitiva”) individer är underutvecklade och därmed hotar samhällets utveckling.³⁵ En konsekvens av dessa föreställningar är att alla hot mot utvecklingen måste tillintetgöras. I utvandrarserien kommer detta till uttryck genom att Robert och Arvid (på grund av att de förknippas med normbrytande sexualitet) och ursprungsbefolkningen (på grund av att de gestaltas som djuriska och primitiva) döms att gå under.

”Fästefolk i sin kärlighet”

I utvandrarseriens tredje del, *Nybyggarna*, avviker Robert och Arvid från utvandrarföljets gemensamma väg och beger sig iväg för att leta guld, en trop som i likhet med de som framhävt i föregående romaner förbinder figurerna med djur och djuriskhet. I *Invandrarna* har djuren varit sådant som trängt sig på, förenat med fara; i *Nybyggarna* fungerar djur stundtals som ynglingarnas primära sociala sammanhang. Att leva tillsammans med djuren såsom Robert och Arvid gör i drängkammaren på Nybacken och under guldsökarresan västerut då de tar hand om mulor, kan mot bakgrund av tillgivenheten och närheten mellan figurerna och djuren, läsas som animal-queer-betonat: ”De ryktade djuren och lastade dem, följde dem under dagen och vaktade dem under natten. [...] De låg och sov utsträckta på marken med mulornas sadlar som huvudgård, men ofta vaknade de frysande och kröp närmare varandra.”³⁶ I detta exempel märks en större intimitet mellan ynglingarna, en närhet som skiljer sig från gemenskapen i drängkammaren på Nybacken. Där sov de i varsin säng medan de nu sover tätt intill varandra.

En morgon har mulorna försvunnit och Robert och Arvid går vilse medan de letar efter dem. Ett mardrömsliknande segment leder nu till Arvids död. Trots att ynglingarna sedan länge lämnat Nybacken har de inte lyckats fly från Arvids tidelagsanklagelse och de omges av metaforiska, monstruösa djur som kan läsas som en hänvisning till den onaturliga avkomma som jag tidigare påpekat utgör tidelagets slutgiltiga, hotfulla konsekvens. Öknens klippor antar förvridna skepnader: ”De blev åter vidunderligt skapade djur: En buffeloxes hornkrönta kungahuvad satt på en mulas lilla smala, spensliga kropp, och en ökenvarg som bestod av en enda, trettio fot lång svans öppnade sin klipphålas djupa gap framför dem.”³⁷ Moberg skriver:

De hade gripit tag i varandras händer för att få stöd, för att hålla varandra kvar på fötterna. Två sammanslingrade kroppar vacklade fram, greppet som höll dem samman var hårt; två kroppar gick

stadigare än en. De båda ynglingarna gick med händer i händer, som fästepolk går i sin kärlighet, som ynglingen och ungmön vandrar över gräset i blomstrens lund i den svala junis afton.³⁸

Här framträder en skarp kontrast mellan en heterosexuell och en samkönad relation. Exemplet ungmö och yngling, hetero-paret, förbinds med gräs, blommor och en sval sommarafton, medan de unga männen går hand i hand mot oundviklig död. Beträktat i relation till utvandrarseriens civilisationsmotiv återaktualiseras här föreställningen att normbrytande sexualitet är ett hot mot samhällets utveckling – samt ett hot mot heteronormativiteten – och därför måste tillintetgöras. Att Robert och Arvid griper tag i varandras händer upprepas också återigen. Detta läser jag nu som ett otvetydigt uttryck för kärlek, ett tydligt queert läckage, framförallt eftersom det inte förekommer i samband med någon av utvandrarseriens andra manliga figurer.

När Arvid har dött hamnar Robert i en spökstad där han på en bordell gör sin första och enda heterosexuella erfarenhet. I likhet med det mardrömsliknande segmentet i öknen skrivs händelseförloppet fram som obehagligt, dunkelt och hotfullt. Kvinnorna gestaltas som pådyvlade och innan någon sexakt kan påbörjas blir Robert så äcklad att han springer därifrån. Textpartiet innehåller också en referens till ett boskapsdjur, en referens som dessutom väcker en association till Arvid. Robert betraktar en naken kvinna: ”Brösten var slappa och utplattade och så långa att de föll ner på hennes mage. De liknade juver hängande emellan bakbenen på en ko.”³⁹ Att denna djurassociation, med den medföljande kopplingen till tidelagsmotivet, väcks mitt i den icke-fullbordade heterosexaktens inledning är ett slående exempel på att kamraten Arvid är ständigt närvarande för Robert. Att kvinnan får djurattribut och framställs som äcklande kan också förstås som kopplat till skräcken för monstros avkomma som konsekvens av tidelag. Utöver tidelagsmotivets förbindelse med djuriskhet har textens

hänvisningar till boskapsdjur hitintills varit av animal-queer-betonad karaktär, vilket exemplen i drängkammaren på Nybacken och tiden med mulorna påvisat. Det är därför betydelsefullt att det monstros här antar en kvinnlig skepnad. Kvinnan med juverliknande bröst påminner Robert om sin förlorade livskamrat och förmedlar samtidigt ett slutgiltigt avfärdande av heterosexualitet.

När Robert återvänder till Ki-Chi-Saga är det minnet av Arvids händer som gestaltar saknaden, vilket skrivs fram genom närvaron av Arvids klocka. Efter Arvids död i öknen har Robert klockan i sin ägo. Han ”stack ner sin hand i byxlommen och grep efter en klocka av nickel. Det var som om han i sin ficka sökte efter de händer som hade tagit i klockan och tusen kvällar dragit upp den till gång.”⁴⁰ Att Robert saknar Arvid går inte att ta miste på och att han fram till sin egen död sover med klockan under huvudkudden indikerar känslor som överskrider gränsen för konventionell kamratskap mellan män.

Slutord

Denna queera läsning av utvandrarserien har lyft indikationer på en icke-utskrivna men närvarande romantisk kärlek mellan Robert och Arvid, en kärlek som framhävs genom och samtidigt hotas av närvaron av djur och djuriskhet. Analysen har visat att förekomsten av djur och djuriskhet går att läsa som och fördjupar textens queera läckage. Robert präglas till exempel genomgående av en stark rörelsefrihetsdrift som kan läsas som avvikande, och koskällan som hängs om hans hals och antyder djuriskhet fördjupar hans avvikelse. Detta får än större relevans tillsammans med det faktum att Arvid förknippas med tidelag. Att Robert och Arvid inte har några andra nära relationer och att ingen av dem uttrycker begär mot kvinnor visar att Moberg (medvetet eller omedvetet) har skrivit en berättelse som kan läsas som två män som förälskar sig i varandra.

Att närvaron av djur och djuriskhet för-

djupar textens queera läckage visade även exemplet med det romantiska bildspråket i drängkammaren, när Robert och Arvid tar varandras händer, en återkommande handling i romanerna. Sittande på sängen ingår de en pakt att fly, samtidigt befinner de sig mellan hästarnas spiltor och omgivna av vägglöss. Djur finns ofta i deras närhet och när dessa djur läses som queert konnoterade uppstår såväl intimitet som ambivalens och rädsla.

Stundtals ger texten sken av att Robert och Arvid döljer sina känslor för att passa in i roma-

nernas heteronormativa narrativ och effekten av detta, kanske i synnerhet för Robert, är att en påtaglig gåtfullhet genereras som lever kvar långt efter hans död. I den fjärde delen, *Sista brevet till Sverige*, minns Karl Oskar sin lillebror, ”en bror, som för mig var en gåta”.⁴¹ Det är min förhoppning att den queera läsning som gjorts här inte enbart har betonat utvandrarseriens normbrytande aspekter och nyanserat dess normuttryck, utan framför allt gjort gåtfullheten kring Robert och Arvid lite mindre påtaglig.

Noter

- 1 Noreen Giffney, ”Introduction: The ‘q’ Word,” i *The Ashgate Research Companion to Queer Theory*, red. Noreen Giffney och Michael O’Rourke (Farnham, Surrey, England: Ashgate, 2009), 2–3.
- 2 Katri Kivilaakso, Ann-Sofie Lönngren och Rita Paqvalén, red., *Queera läsningar: Litteraturvetenskap möter queerteori* (Hägersten: Rosenlarv förlag, 2012), 10.
- 3 Tiina Rosenberg, *Queerfeministisk agenda* (Stockholm: Bokförlaget Atlas, 2002), 118–120.
- 4 Carmen Dell’Aversano, ”The Love Whose Name Cannot be Spoken: Queering the Human-Animal Bond”, i *Journal for Critical Animal Studies* 8, nr. 1–2 (2010): 78.
- 5 Ibid., 76.
- 6 Forskningen om Mobergs författarskap har fokuserat på en rad olika teman och aspekter. Se till exempel Gunnar Eidevalls avhandling *Vilhelm Mobergs emigrantepos: Studier i verkets tillkomsthistoria, dokumentära bakgrund och konstnärliga gestaltning* (Stockholm: Norstedts, 1974), samt Erland och Ulla-Britta Lagerroths artikelantologi *Perspektiv på Utvandrarromanen: Dokument och studier* (Stockholm: Rabén och Sjögren, 1971) som innehåller studier om romanernas olika tematiska innehåll. Se även Ola Holmgrens *Emigrant i moderniteten: Vilhelm Mobergs mansfantasier* (Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion, 2005) som behandlar de manlighetsideal som genomsyrar Mobergs författarskap. Holmberg antyder dessutom kortfattat att relationen mellan Robert och

- Arvid möjligen inbegriper samkönat begär, även om detta inte är det huvudsakliga temat i hans analys. Se även avhandlingen *Mobergland: Personligt och politiskt i Vilhelm Mobergs utvandrarserie* (Stockholm: Ordfront, 2009) i vilken Jens Liljestrand dekonstruerar och belyser de sociala mekanismer som genererat utvandrarseriens oerhörda popularitet. Liljestrands stora betydelse för den samtida Mobergforskningen märks dessutom genom *Om Gud vill och hälsan varar: Vilhelm Mobergs brev 1918–1949* (Stockholm: Carlsson, 2007) och *Du tror väl att jag är död: Vilhelm Mobergs brev 1950–1973* (Stockholm: Carlsson, 2008), men framför allt genom den omfattrika och första biografien som omfattar hela Vilhelm Mobergs författargärning, *Mannen i skogen: En biografi över Vilhelm Moberg* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2018).
- 7 Jens Rydström, *Sinners and Citizens: Bestiality and Homosexuality in Sweden, 1880–1950* (Chicago/London: The University of Chicago Press, 2003), 29–30.
 - 8 Även om Rydströms tidelagsstudie inte uttryckligen behandlar den tid i vilken utvandrarserien utspelar sig (1840-talet) är det rimligt att anta att strafflagen om ”otukt mot naturen” var ett resultat av attityder och sexualitetsnormer som varit socialt rådande långt innan lagen trädde i kraft 1864. Rydström nämner bland annat Arvidfiguren i avhandlingen (18), och utvandrarseriens första del *Utvandrarna* – i vilken tidelagsmotivet är som mest framträdande –

- författades innan 1949, det vill säga inom ramen för det tidsspänn som Rydström fokuserar på. Rester av det tankekomplex som inbegrep sex utanför äktenskapet, samkönade sexuella handlingar och tidelag levde kvar när Moberg skrev utvandrarserien, och med anledning av hans engagemang i ”den homosexuella frågan” på 1950-talet intresserade han sig uppenbarligen för normbrytande sexualitet. För fördjupad information om Mobergs engagemang som opinionsbildare och sysselsättning med frågan om homosexualitet se till exempel *Att övervaka överheten* (Stockholm: Bonnier, 1953), och Anna-Karin Carlstoft Bramells *Vilhelm Moberg tar ställning: En studie av hans journalistik och tidsaktuella diktning* (Stockholm: Carlsson, 2007) samt Johan Norbergs *Motståndsmannen Vilhelm Moberg* (Stockholm: Timbro, 1997).
- 9 Vilhelm Moberg, *Utvandrarna* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1951), 41.
 - 10 Michael Lundblad, *The Birth of a Jungle: Animality in progressive-era U.S. literature and culture* (New York: Oxford University Press, 2013), 12.
 - 11 *Ibid.*, 62–68.
 - 12 Se Holmgrens *Emigrant i moderniteten* (s. 282–289) och Liljestrands *Mobergland* (s. 138–146) för mer ingående beskrivningar av skillnaderna mellan utvandrarseriens brödrapar; det vill säga att medan Karl Oskar är gift, familjefar och gestaltas som rejäl, handlingskraftig, företagsam och sanningsenlig, är Robert ogift, oskuld, impulsiv och framställs som någon som lever i en egen föreställningsvärld och ljuger för alla i sin omgivning.
 - 13 Moberg, *Utvandrarna*, 330.
 - 14 *Ibid.*, 64.
 - 15 *Ibid.*
 - 16 *Ibid.*, 62.
 - 17 *Ibid.*, 63.
 - 18 Jonas Liliequist, ”Peasants against Nature: Crossing the Boundaries between Man and Animal in Seventeenth- and Eighteenth-Century Sweden”, i *Journal of the History of Sexuality* 1, nr 3 (januari 1991): 408.
 - 19 Moberg, *Utvandrarna*, 67. Min kursivering.
 - 20 *Ibid.*, 75.
 - 21 *Ibid.*, 76.
 - 22 Vilhelm Moberg, *Invandrarna* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1953), 80.
 - 23 Moberg, *Utvandrarna*, 80.
 - 24 *Ibid.*, 61.
 - 25 Peter Boag, *Re-dressing America's frontier past* (Berkeley: University of California Press, 2011), 1–3.
 - 26 Moberg, *Invandrarna*, 76.
 - 27 *Ibid.*, 84.
 - 28 *Ibid.*, 266.
 - 29 *Ibid.*, 222.
 - 30 *Ibid.*, 361.
 - 31 *Ibid.*, 385.
 - 32 *Ibid.*, 225–226.
 - 33 Vilhelm Moberg, *Nybyggarna* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1958), 331.
 - 34 Jens Liljestrand, *Mobergland: Personligt och politiskt i Vilhelm Mobergs utvandrarserie* (Stockholm: Ordfront, 2009), 141.
 - 35 Valerie Rohy, *Anachronism and Its Others: Sexuality, Race, Temporality* (Albany, N.Y.: SUNY Press, 2010), ix–x, 1–6.
 - 36 Moberg, *Nybyggarna*, 298–299.
 - 37 *Ibid.*, 335.
 - 38 *Ibid.*, 334.
 - 39 *Ibid.*, 432.
 - 40 *Ibid.*, 376.
 - 41 Vilhelm Moberg, *Sista brevet till Sverige* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1959), 228. Min kursivering.

Summary

The Boy with the Cowbell & The Bull of Nybacken: A Queer Reading of Vilhelm Moberg's The Emigrants Novels

This article presents a queer reading of Vilhelm Moberg's *The Emigrants* novel series (1949–1959), in which norm-breaking aspects of the text are accentuated. The series consists of some of the most read and beloved Swedish novels of all time, and tells the story of a group of farmers emigrating to North America in the mid-nineteenth century. Up until now *The Emigrants* novels have not been read using a queer perspective.

The focus of this reading is the close relationship between the two young farmhands Robert and Arvid. The latter is rumored to engage in bestiality, which in this article is interpreted as a transgression from normative heterosexuality. Also, neither Robert nor Arvid express desire towards women; these men are each other's primary life partners. By emphasizing expressions of queerness around them – including the prevalence of animality and queerly connoted animals – this article shows that it is possible to read the men's relationship as a romantic love story.

Keywords: Vilhelm Moberg, *The Emigrants* novel series, queer theory, queer reading, bestiality, animality, animal queer, same-sex desire, companionship